

МЕЗЕНЦЕВА А. А.,
головний спеціаліст відділу
міжнародного розшуку осіб
управління взаємодії з Інтерполом
та Європолом
(Департамент міжнародного
поліцейського співробітництва
Національної поліції України)

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.29>

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ

Відповідно до положень КПК України, сторона обвинувачення зобов'язана використовувати всі передбачені законом можливості для дотримання прав сторін кримінального провадження (зокрема, дотримання засад таємниці спілкування та невтручання у приватне життя).

У статті досліджено проблемні питання нормативної регламентації захисту прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, які можуть обмежувати права особи і громадянина. Так, процесуальні дії, під час яких має місце обмеження прав та інтересів осіб, проводяться лише з дозволу та на підставі ухвали слідчого судді апеляційного суду. До того ж забороняється використання інформації, отриманої внаслідок втручання у спілкування, не інакше як для вирішення завдань кримінального провадження.

Розглянуто проблемні аспекти негласних слідчих (розшукових) дій, визначено їх значення в системі міжнародного та національного права, зокрема, як основи для створення доказової бази. Європейський суд з прав людини наголосив на необхідності чіткої та передбачуваної процедури санкціонування слідчих дій, а також її належного контролю.

Приділено увагу підставам проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться тоді, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Проаналізовано негласність слідчих (розшукових) дій і недопустимість доказів у кримінальному провадженні, оскільки докази, що містять відомості, отримані внаслідок порушення порядку, встановленого у КПК України, мають бути визнані недопустимими.

Проаналізовано момент розголошення відомостей щодо факту проведення негласних слідчих (розшукових) дій та їхніх результатів. Досліджено етап ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його закінчення і обов'язок сторони обвинувачення ці матеріали надати.

Ключові слова: злочинність, негласні слідчі (розшукові) дії, приватне спілкування.

Mezentseva A. A. Procedure for conducting covert investigation (search) actions related to interference into private communication

According to the provisions of the Criminal Procedure Code (CPC) of Ukraine, the prosecution is obliged to use all opportunities provided by law to respect the rights

of the parties to criminal proceedings (in particular, observance of the principles of secrecy of communication and non-interference in private life).

The paper examines the problematic issues of normative regulation of human rights protection during covert investigation (search) actions related to interference into private communication, which may restrict the rights of an individual and a citizen. Thus, procedural actions, during which there may be a restriction of the rights and interests of persons, are carried out only with the permission and on the basis of the decision of the investigating judge of the appellate court. In addition, the use of information obtained as a result of interference in communication is prohibited, except for solving the tasks of criminal proceedings.

The problematic aspects of covert investigation (search) actions are considered, their significance in the system of international and national law is determined, in particular, as a basis for creating an evidence base. The European Court of Human Rights has emphasized the need for a clear and predictable procedure for authorizing investigative actions, as well as for proper monitoring.

Attention is paid to the grounds for conducting covert investigation (search) actions. Covert investigation (search) actions are carried out in cases where information about the crime and the person who committed it cannot be obtained in any other way. The secrecy of covert investigation (search) actions and inadmissibility of evidence in criminal proceedings are analyzed, as evidence containing information obtained as a result of violation of the procedure established by the CPC of Ukraine must be declared inadmissible.

The article analyzes the moment of disclosure of information on the fact of covert investigation (search) actions and their results. The stage of acquaintance with the materials of the pre-trial investigation before its completion and the obligation of the prosecution to provide these materials has been studied.

Key words: *crime, covert investigation (search) actions, private communication.*

Вступ. Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем механізму правового регулювання процедури проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування. Увага акцентується на реалізації засади таємниці спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному праві України.

З розвитком інформаційних технологій необхідність розвитку кримінального процесуального законодавства стрімко зростає. Завдяки соціальним мережам люди колективно стежать один за одним: цифровізація тісно пов'язана з приватним життям та спілкуванням, але це також має своє відображення у кримінальному процесуальному праві.

Так, у кримінально-правовій науці увага приділяється принципу презумпції невинуватості, поваги до честі і гідності людини, справедливості та іншим фундаментальним аспектам правосуддя. Право на приватне життя і, зокрема, вихідна з цього права засада таємниці спілкування існують як одне з основоположних прав людини і громадянина. Воно закріплене як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Посилаючись на вищезгадане, можемо припустити, що проблематика теми цієї роботи є достатньо серйозною і потребує ґрунтовного вивчення.

Питання процедури проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, неодноразово привертало увагу вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, окремі аспекти цієї теми вивчали О.І. Бережний, В.Д. Берназ, Є.М. Блажівський, В.А. Колесник, Б.Є. Лук'янчиков, Є.Д. Лук'янчиков, М.А. Погорецький, М.В. Приндюк, Ю.Г. Севрук, О.С. Старенький, А.В. Столітній, М.І. Тракало, В.М. Тертишник, А.В. Чернушенко, В.О. Шерудило, А.В. Шило, В.А. Шкелебей.

Проте, попри наявні наукові доробки, це питання все ще потребує подальшого вивчення та переосмислення, адже проблема досі залишається не вирішеною на законодавчому рівні.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд особливостей процедури проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування.

Результати дослідження. Зростання організованої злочинності призводить до того, що правоохоронні органи під час виявлення та розслідування правопорушень зіштовхуються з труднощами, які виправдовують вжиття належних заходів [5], зокрема проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д).

Завданнями кримінального провадження, відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), є, зокрема, захист особи й охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Положенням Європейської конвенції з прав людини, а саме ч. 1 ст. 8, визначено, що «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції». Таким чином, відповідно до наданого Європейським судом з прав людини пояснення [9, с. 7], сферою застосування ст. 8 охоплюється право на повагу до приватного та сімейного життя, дому та листування.

Тлумачення кожної із зазначених категорій є доволі широким і чітко не врегульованим. Так, іноді зазначені чотири елементи (повага до приватного життя, сімейного життя, дому та листування) можуть збігатися.

Водночас у ч. 2 ст. 8 Європейської конвенції з прав людини чітко зазначено, що «органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Це твердження також неодноразово підтверджувалося практикою рішень Європейського суду з прав людини. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, зокрема до справи «Раманаускас проти Литви», докази, одержані за допомогою застосування спеціальних методів розслідування, можуть вважатися допустимими за умови наявності адекватних і достатніх гарантій проти зловживань, зокрема чіткого та передбачуваного порядку санкціонування, вжиття відповідних оперативних-слідчих заходів та контролю за ними [5]. Варто відзначити, що Європейський суд з прав людини наголосив на необхідності чіткої та передбачуваної процедури санкціонування слідчих дій, а також її належного контролю, тому вважає саме судовий контроль найбільш доцільним засобом у справах, пов'язаних із таємними заходами.

Кримінальним процесуальним законодавством України закріплено вичерпний перелік НС(Р)Д, а також урегульовано порядок їх застосування задля забезпечення умов, за яких «кількість випадків зловживання такими діями органами досудового розслідування повинна зменшитися, що, у свою чергу, забезпечить дотримання законності при обмеженні конституційних прав людини» [4, с. 17].

Відповідно до положень КПК України, сторона обвинувачення зобов'язана використовувати всі передбачені законом можливості для дотримання прав сторін кримінального провадження (зокрема, дотримання засад таємниці спілкування та невтручання у приватне життя).

Варто зазначити, що, відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, тоді як негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом перших, але відомості про факт та методи їх проведення не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК [1].

До того ж НС(Р)Д проводяться задля того, щоб отримати «інформацію про злочин або особу, яка його вчинила, без її відома» [3]. Так, негласністю проведення різновиду слідчих

(розшукових) дій є «нерозголошення інформації особам, злочинна діяльність яких документується, та іншим сторонам, які безпосередньо не беруть участі у провадженні, крім передбачених КПК України випадків» [4, с. 7].

Водночас інформативним забезпеченням можна маніпулювати. Наприклад, право сторони захисту ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування до його закінчення і обов'язок сторони обвинувачення ці матеріали надати прямо регламентовані у ст. 221 КПК України, але це право не є абсолютним, тобто обсяг його реалізації визначається слідчим, прокурором, який приймає рішення про надання матеріалів досудового розслідування для ознайомлення.

Так, у справі № 991/8048/20 зазначено, що восени 2020 року детектив Національного антикорупційного бюро України повідомив стороні захисту про можливість ознайомитися із запитуваними матеріалами, за винятком матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню, та одночасно виніс постанову про часткову відмову в задоволенні клопотання. В постанові детектив визначив надати для ознайомлення адвокату протокол допиту свідка щодо подій, які мали місце, та відмовити у задоволенні клопотання щодо надання для ознайомлення протоколів за результатами проведення НС(Р)Д, у тому числі контролю за вчиненням злочину, яким зафіксовані відповідні події. Детектив зазначив, що ознайомлення із зазначеними протоколами може зашкодити досудовому розслідуванню на цій стадії кримінального провадження [6].

Слідчий суддя Вищого антикорупційного суду у справі № 991/8048/20 визнав, що, відповідно до положень ч. 1 ст. 221 КПК України, детектив має право не надавати матеріали кримінального провадження, ознайомлення з якими на цій стадії може зашкодити досудовому розслідуванню, а ч. 5 ст. 40 КПК України встановлює самостійність слідчого під час здійснення своїх повноважень. Ми вважаємо, що у слідчого судді немає повноважень і процесуальних можливостей встановлювати правомірність або надмірність обмеження детективом обсягу наданих стороні захисту матеріалів в порядку ст. 221 КПК України. До цього слід додати, що, відповідно до ст. 222 КПК України, відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим [6].

Щодо процедури проведення НС(Р)Д, то варто зауважити про те, що процесуальні дії, під час яких наявне обмеження прав та інтересів осіб, проводяться лише з дозволу та на підставі ухвали слідчого судді апеляційного суду (ст. 247 КПК України).

Водночас підстави проведення НС(Р)Д встановлюють обмежувальний характер застосування засобів і методів, що не допускають їх безконтрольного використання [4, с. 18].

У теорії кримінального процесуального права, відповідно до кримінального процесуального законодавства, визначено, що забезпечення законності проведення НС(Р)Д обов'язково передбачає [4, с. 18] проведення відповідних дій виключно уповноваженими суб'єктами; вмотивоване рішення слідчого судді, прокурора, слідчого, прийнятого з дотриманням законодавства, щодо підстав застосування НС(Р)Д та об'єктів НС(Р)Д; фіксацію ходу та результатів НС(Р)Д у протоколі з додатками до нього.

Порядок проведення НС(Р)Д закріплено у 21 главі КПК України.

НС(Р)Д проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, оскільки протидія та запобігання злочинам є одними з основних функцій правоохоронних органів нашої держави та завдань кримінального провадження.

Відповідно до ст. 246 КПК України, як правило, НС(Р)Д проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів за таких підстав [4, с. 19]: наявні відомості, що потребують перевірки, для підтвердження або спростування інформації про вчинений чи той, що готується, злочин; наявні відомості, що потребують перевірки про особу, яка вчинила злочин чи готується до його вчинення; наявні відомості про осіб, які переховуються від органів розслідування, суду.

Згідно з вимогами ст. 87 КПК України, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Так, докази, що містять відомості, отримані внаслідок порушення порядку, встановленого у КПК України, мають бути визнані недопустимими [4, с. 44].

Крім того, відповідно до вимог ч. 3 ст. 14 КПК України, забороняється використання інформації, отриманої внаслідок втручання у спілкування, не інакше як для вирішення завдань кримінального провадження.

Варто зауважити, що строк дії ухвали на проведення НС(Р)Д не може перевищувати два місяці (ст. 249 КПК України).

Якщо ж за результатами проведення НС(Р)Д не було отримано достатньої інформації, то слідчий за погодженням із прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали про продовження строків проведення таких дій. Загальний термін проведення НС(Р)Д у межах одного кримінального провадження не може перевищувати дванадцяти місяців. До того ж якщо метою проведення НС(Р)Д є розшук особи, яка переховується від органів досудового слідства або суду, то вона може тривати до виявлення розшукуваного.

Розголошення відомостей щодо факту проведення НС(Р)Д та результатів проведення може відбуватися під час ознайомлення сторонами з його матеріалами, на судових стадіях кримінального провадження під час долучення матеріалів як доказів або ж у порядку, визначеному ст. 253 КПК України, задля повідомлення осіб, щодо яких провадилися НС(Р)Д [4, с. 25].

Так, у ст. 253 КПК України визначено, що особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НС(Р)Д, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження.

Водночас положення ч. 2 ст. 253 КПК України визначає, що таке повідомлення про факт і результати НС(Р)Д має бути здійснено протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом. При цьому конкретний час повідомлення визначається з урахуванням наявності чи відсутності загрози для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення НС(Р)Д.

Висновки. Таким чином, у кримінальному процесуальному законодавстві України існує чіткий для правоохоронних органів порядок проведення НС(Р)Д, який був створений з урахуванням європейської практики. Європейський суд з прав людини наголосив на необхідності чіткої та передбачуваної процедури для санкціонування проведення слідчих дій і відповідного судового контролю, оскільки використання інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування, інакше як для вирішення завдань кримінального провадження, заборонено.

Водночас механізм захисту прав людини під час проведення НС(Р)Д та після їх закінчення не є досконалим. З огляду на положення ст. 253 КПК України, де врегульовано, що повідомлення про факт і результати НС(Р)Д має бути здійснено протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом, відновлення порушених прав особи є неврегульованим. Також термін на проведення НС(Р)Д може бути продовженим на час досудового розслідування, якщо за результатами проведення НС(Р)Д не було отримано достатньої інформації, що може призвести до подальшого обмеження прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI, редакція від 11 вересня 2020 року, підстава № 113-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : Лист від 5 квітня 2013 р. № 223-559/0/4-13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>.

3. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : Інструкція від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5, затв. Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

4. Севрук Ю.Г., Блажівський Є.М., Столітній А.В. та ін. Процесуальне керівництво негласними слідчими (розшуковими) діями : науковопрактичний посібник. Київ : Національна академія прокуратури України, 2017. 282 с.

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Раманаускас проти Литви (No. 2)» (Case of Ramanauskas v. Lithuania) (заява № 55146/14). URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/f5ef3ba52c4849ecd3ac_file.pdf.

6. Справа № 991/8048/20, провадження № 1-кц/991/8269/20. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/91900914>.

7. Тракало Р.І. Право на повагу до приватного життя в кримінальному провадженні. *Юридичний вісник: Кримінальне право і кримінологія*. 2013. Вип. 4 (29). С. 152–157. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/6541>.

8. Щодо розгляду слідчим суддею клопотань про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ: узагальнення судової практики від 11 березня 2014 року № 101-323/0/4-14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-14>.

9. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family right, home and correspondence // Council of Europe/European Court of Human Rights. 2020. URL: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_8_eng.pdf (дата звернення: 31.08.2020).

